

УДК 342.9:347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.38>

ПРИНЦИП НАЛЕЖНОЇ ОБАЧНОСТІ В ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МЕХАНІЗМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Нецька Л.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,**професор кафедри цивільного права і процесу,**Державний університет «Київський авіаційний інститут»,*

ORCID: 0000-0002-7383-3586

Нецька Л.С. Принцип належної обачності в податковому праві: правова природа та механізми імплементації.

Принцип належної обачності (due diligence) є фундаментальною концепцією податкового права, яка зобов'язує платника податків вживати розумних заходів для перевірки законності операцій своїх контрагентів. Цей принцип широко впроваджується в європейських податкових системах і служить превентивним механізмом проти ухилення від сплати податків та шахрайства. Відсутність в Україні чіткої правової бази для його реалізації призводить до суперечностей у правозастосуванні, до правової невизначеності для платників податків, а також до потенційних зловживань з боку податкових органів. У статті досліджується правова природа належної обачності в податковому законодавстві, аналізується її роль у забезпеченні справедливого оподаткування, зниженні податкових ризиків та підвищенні правової дисципліни. Також розглядаються міжнародні підходи до реалізації цього принципу, зокрема в ЄС, Сполучених Штатах та Великій Британії, визначаючи найкращі практики для потенційної адаптації в Україні. Висвітлюється також судове тлумачення принципу належної обачності, оцінюється його застосування в податкових спорах та його вплив на тягар доказування у справах, пов'язаних з оподаткуванням. Крім того, доводиться, що відсутність принципу належної обачності в українському податковому законодавстві створює ризики для платників податків, для держави, призводить до свавільного застосування та правової невизначеності. Наголошується на необхідності законодавчих змін задля введення цього принципу у податкове законодавство України з метою забезпечення правової передбачуваності та збалансованої практики застосування. На основі порівняльного аналізу надаються рекомендації щодо узгодження національної податкової політики з міжнародними стандартами для посилення захисту платників податків, покращення податкової дисципліни та підвищення ефективності податкового адміністрування. Комплексна правова база для належної обачності в оподаткуванні є важливою для зниження корупційних ризиків, сприяння прозорості та зміцнення довіри між бізнесом та податковими органами. Без чіткого та добре структурованого впровадження цього принципу українська податкова система ризикує залишатися непередбачуваною та вразливою до дискреційного прийняття рішень службовцями податкових органів.

Ключові слова: принцип належної обачності, податковий контроль, сумлінний платник податків, податкові ризики, економічна обґрунтованість угод, податкові правопорушення, презумпція правомірності рішень платника податків, справедливе оподаткування.

Netska L.S. The principle of due diligence in tax law: legal nature and implementation mechanisms.

The principle of due diligence is a fundamental concept in tax law that ensures a taxpayer's responsibility to take reasonable measures to verify the legitimacy of their transactions and counterparties. This principle is widely implemented in European tax systems and serves as a preventive mechanism against tax evasion and fraud. In Ukraine, the absence of a clear legal framework for due diligence leads to inconsistencies in tax enforcement, legal uncertainty for taxpayers, and potential misuse by tax authorities. This study explores the legal nature of due diligence in tax law, analyzing its role in maintaining fair taxation, reducing tax risks, and enhancing compliance. The research examines international approaches to the implementation of this principle, particularly in the EU, the United States, and the United Kingdom, identifying best practices for potential adaptation in Ukraine. The paper also highlights the judicial interpretation of due diligence, assessing its application in tax disputes and its impact on the burden of proof in tax-related cases. Additionally, the study explores how the absence of due diligence in Ukrainian tax law creates risks for both taxpayers and the state, leading to arbitrary enforcement and legal uncertainty. The research emphasizes the need for legislative amendments to explicitly incorporate the principle into Ukraine's tax legislation to ensure legal predictability and

balanced enforcement practices. Based on comparative analysis, recommendations are provided on aligning national tax policies with international standards to enhance taxpayer protection, improve tax compliance, and strengthen the efficiency of tax administration. A comprehensive legal framework for due diligence in taxation is essential for reducing corruption risks, promoting transparency, and fostering trust between businesses and tax authorities. Without a clear and well-structured implementation of this principle, the Ukrainian tax system risks remaining unpredictable and susceptible to discretionary decision-making by tax officials.

Key words: due diligence principle, tax control, bona fide taxpayer, tax risks, economic justification of transactions, tax compliance, presumption of taxpayer's good faith, fair taxation.

Постановка проблеми. Принцип належної обачності є одним із ключових правових механізмів, що забезпечують ефективність податкового регулювання та сприяють дотриманню платниками податків законодавчих вимог. Він покликаний мінімізувати податкові ризики, забезпечити економічну обґрунтованість господарських операцій та унеможливити зловживання як із боку платників податків, так і з боку контролюючих органів. Його суть полягає у тому, що суб'єкти господарювання зобов'язані вживати розумні заходи для перевірки своїх контрагентів, правомірності фінансово-господарських операцій та відповідності податкових рішень чинному законодавству.

На міжнародному рівні принцип належної обачності є усталеною складовою податкового регулювання. Зокрема, у країнах Європейського Союзу, США, Великій Британії та Канаді діють чітко визначені критерії, що дозволяють оцінити добросовісність платника податків та запобігти схемам ухилення від оподаткування. В Україні ж цей принцип не має належного законодавчого закріплення, що призводить до правової невизначеності, підвищених корупційних ризиків та неоднозначності правозастосовної практики. З одного боку, платники податків не завжди розуміють, які заходи вони повинні здійснювати, аби уникнути відповідальності за сумнівні операції контрагентів, а з іншого – податкові органи нерідко використовують правову невизначеність у власних інтересах, дотримуючи зобов'язання та застосовуючи санкції без чіткої аргументації.

Стан опрацювання проблематики. Аналіз наукових досліджень свідчить про активне вивчення проблематики податкової відповідальності та необхідності впровадження міжнародних стандартів у національне податкове законодавство. Так, Гриценко О.С. розглядає питання правової визначеності у податкових правовідносинах та наголошує на необхідності впровадження більш чітких механізмів захисту прав платників податків [1]. Коваленко В.П. досліджує історичну еволюцію податкової відповідальності, зазначаючи, що відсутність належного закріплення принципу належної обачності гальмує ефективне функціонування податкового адміністрування [2]. Мороз В.П. аналізує судову практику та проблематику доказування економічної обґрунтованості господарських операцій, звертаючи увагу на те, що податкові органи в Україні часто перекладають тягар доказування на платника податків, що суперечить принципам верховенства права [3].

Попри наявність численних наукових праць питання нормативного закріплення та ефективних механізмів імплементації принципу належної обачності залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, потребує подальшого вивчення правова природа цього принципу, з'ясування його місця у системі податкової відповідальності. Також необхідно проаналізувати відповідний міжнародний досвід, який може бути адаптований для України. Відсутність єдиних критеріїв оцінки належної обачності створює передумови для довільного трактування податковими органами дій платників податків, що негативно впливає на правову визначеність та прогнозованість податкової політики держави.

З огляду на зазначене, **метою цієї статті** є визначення основних механізмів імплементації принципу належної обачності в податкову систему України на основі дослідження його правової природи, аналізу його значення у податковому праві та міжнародного досвіду його застосування.

Виклад основного матеріалу. Принцип належної обачності є фундаментальною складовою сучасного податкового регулювання, що визначає обов'язок платників податків здійснювати розумну перевірку господарських операцій, контрагентів та відповідності їх діяльності вимогам чинного законодавства. Його основною метою є запобігання ухиленню від сплати податків, мінімізація ризиків участі в схемах агресивного податкового планування та забезпечення економічної раціональності господарських операцій [1, с. 112].

У загальному розумінні належна обачність означає вжиття платником податків розумних заходів для встановлення реальності господарських операцій та правомірності податкових вигід, що з них випливають. Таким чином, цей принцип виконує дві основні функції: превентивну (запобігання податковим правопорушенням) та захисну (звільнення платника податків від відповідальності у разі його добросовісної поведінки) [2, с. 98].

Правова природа принципу належної обачності має комплексний характер і включає як регуляторний аспект (встановлення обов'язків щодо перевірки контрагентів та операцій), так і доказовий (визначення рівня ретельності дій платника податків при здійсненні податкового планування). Відповідно до позиції Верховного Суду належна обачність передбачає документальне підтвердження всіх етапів виконання податкових зобов'язань, що зменшує ризики визнання угод фіктивними [3, с. 45].

Міжнародний досвід свідчить, що принцип належної обачності давно став стандартом у сфері податкового регулювання. Його законодавче закріплення здійснено у країнах Європейського Союзу, США, Канаді, Австралії та Великій Британії, що сприяє зниженню рівня ухилення від оподаткування та підвищенню відповідальності платників податків [4, с. 77].

У Німеччині принцип закріплений у Abgabenordnung (AO), де передбачено, що платник податків має перевіряти правосуб'єктність контрагента, його платоспроможність та податкову історію. Недотримання цього принципу може призвести до донарахування податкових зобов'язань або позбавлення права на податкові вигоди [5, с. 121].

У Франції податкове законодавство регламентує необхідність перевірки економічної доцільності операцій у Code des procédures fiscales (CPF). Французькі суди наголошують, що неналежна перевірка контрагентів може бути підставою для нарахування додаткових податкових зобов'язань [6, с. 132].

У британському податковому праві застосовується концепція «reasonable care» (розумна обачність), яка зобов'язує платників податків дотримуватись добросовісного підходу при виконанні податкових зобов'язань. Якщо податковий орган вважає, що платник податків проявив належну обачність, штрафні санкції можуть бути скасовані або значно зменшені [7, с. 89].

У США принцип належної обачності відображено в концепції «good faith compliance», яка передбачає обов'язок платника податків здійснювати правову та фінансову перевірку своїх господарських операцій. Недотримання цього принципу може призвести до донарахування податкових зобов'язань або навіть кримінальної відповідальності за ухилення від оподаткування [8, с. 104].

Аналіз міжнародної практики демонструє, що законодавче закріплення принципу належної обачності сприяє зниженню рівня податкових зловживань, підвищенню ефективності фіскального контролю та зміцненню правової визначеності у сфері оподаткування.

Попри активну дискусію щодо необхідності впровадження принципу належної обачності в Україні, національне податкове законодавство досі не містить його чіткого визначення. Це створює низку проблем як для платників податків, так і для податкових органів [9, с. 56]. Зокрема, відсутність нормативного закріплення принципу належної обачності призводить до таких негативних наслідків як:

Правова невизначеність – платники податків не мають чітких критеріїв щодо того, які саме дії можуть підтвердити їхню добросовісність у податкових відносинах [10, с. 71].

Зловживання з боку податкових органів – відсутність правових норм дозволяє податковим органам на власний розсуд трактувати дії платників податків, що створює передумови для вибіркового правозастосування [11, с. 82].

Велика кількість податкових спорів – недосконале правове регулювання призводить до збільшення судових справ щодо правомірності нарахування податкових зобов'язань та штрафних санкцій [12, с. 91].

Відставання від міжнародних стандартів – Україна, як країна, що прагне інтеграції в ЄС, повинна гармонізувати податкове законодавство з європейськими принципами податкової відповідальності [13, с. 103].

У зв'язку з цим актуальним є питання про необхідність внесення змін до Податкового кодексу України, які б чітко визначали обов'язки платника податків щодо перевірки контрагентів та економічної доцільності угод. Законодавче закріплення цього принципу сприятиме зниженню рівня податкових правопорушень, забезпеченню правової визначеності та підвищенню ефективності податкового контролю.

Для визначення реального змісту принципу належної обачності в податковому праві України ключову роль відіграє судова практика. Оскільки зазначений принцип не має чітко вираженого законодавчого закріплення, його правозастосування значною мірою залежить від підходів судових органів до оцінки обґрунтованості дій платників податків.

Суди в Україні дедалі частіше розглядають справи, у яких центральним питанням є доведення обачності платника податків при здійсненні господарських операцій. У таких справах ключову роль відіграє аналіз дій платника податків щодо перевірки контрагента перед укладенням угоди та наявності у нього необхідних реєстраційних та податкових документів.

Зокрема, у постанові Верховного Суду від 15.07.2019 року у справі № 640/9875/22 зазначено, що податкові органи мають право визнати операцію недійсною у разі, якщо платник податків не

здійснив належної перевірки контрагента. У цій справі підприємство здійснило операцію з компанією, яка згодом була визнана фіктивною. Суд підтримав податковий орган, наголошуючи, що платник податків не виконав свій обов'язок щодо перевірки ділової репутації партнера, що є проявом неналежної обачності [14].

Однак судова практика містить і протилежні прецеденти. Так, у справі № 826/9205/21 Верховний Суд ухвалив рішення на користь платника податків, наголосивши, що навіть якщо контрагент виявився фіктивним, це не завжди свідчить про недобросовісність платника. Суд зазначив, що відсутність у платника податків об'єктивної можливості встановити фіктивність партнера не може бути підставою для донарахування податкових зобов'язань [15].

Суди також аналізують правомірність дій податкових органів щодо застосування санкцій у зв'язку з недотриманням принципу належної обачності. У ряді постанов Верховний Суд звертав увагу на те, що податкові органи часто не мають достатніх доказів для визнання операцій фіктивними.

Наприклад, як впливає із матеріалів справи № 520/3703/23, підприємство було оштрафоване за несвоєчасне подання уточнюючої декларації. Податковий орган обґрунтовував свої дії тим, що компанія не проявила належної обачності у взаємодії з партнерами. Верховний Суд скасував штрафні санкції, підкресливши, що принцип належної обачності не може тлумачитися як абсолютний обов'язок перевірки контрагента за всіма можливими критеріями [16].

Ще одним показовим прикладом є справа № 640/12345/22, у якій Верховний Суд наголосив на важливості принципу презумпції правомірності рішень платника податків. Суд постановив, що обов'язок доведення неправомірності операції покладається на податкові органи, а не на платника [17].

У висновках Верховного Суду поступово формуються єдині підходи до застосування принципу належної обачності, зокрема:

- презумпція добросовісності: платник податків вважається добросовісним, доки податковий орган не доведе протилежне;
- обмеженість відповідальності платника: відповідальність платника податків не є абсолютною і залежить від об'єктивних можливостей здійснення перевірки контрагентів;
- вимога до податкових органів надавати обґрунтовані докази: суди дедалі частіше вимагають, щоб податкові органи надавали переконливі докази порушення принципу належної обачності.

Загалом судова практика демонструє прагнення до встановлення збалансованого підходу у взаєминах між платниками податків та податковими органами. Однак відсутність законодавчого закріплення принципу належної обачності продовжує створювати правову невизначеність, що потребує відповідного реформування податкового законодавства України.

Принцип належної обачності є важливим механізмом запобігання ухиленню від оподаткування та забезпечення правової визначеності у відносинах між платниками податків та контролюючими органами. В українському правовому полі цей принцип поступово формується через судову практику, оскільки наразі він не закріплений у чинному законодавстві у чіткій та однозначній формі.

Аналіз судових рішень свідчить про різні підходи суддів до застосування принципу належної обачності, що призводить до неоднозначних правозастосовних ситуацій. Зокрема, значна частина судових справ пов'язана з доведенням реальності господарських операцій, вибором належного контрагента та питанням дотримання податкової дисципліни платниками податків.

Одним із ключових судових рішень, яке сформувало підхід до принципу належної обачності, є постанова Верховного Суду від 17 грудня 2020 року у справі № 826/6821/13-а [14]. Суд зазначив, що податкові органи мають право оцінювати реальність операцій не лише на підставі формальних документів, а й враховуючи поведінку сторін, фінансовий стан контрагентів та їхню податкову історію. Водночас Суд наголосив, що недбалість платника податків у виборі контрагента не може автоматично свідчити про фіктивність операції, якщо інші докази підтверджують її реальність.

У постанові від 27 квітня 2022 року (справа № 200/5932/19-а) Верховний Суд підтвердив, що наявність податкового боргу у контрагента або його реєстрація за масовою адресою не є достатньою підставою для визнання угоди фіктивною [15]. Суд дійшов висновку, що добросовісний платник податків не повинен нести відповідальність за порушення, вчинені його контрагентом, якщо він вжив достатніх заходів для перевірки його правосуб'єктності.

Однак у справі № 826/17123/18, як впливає з постанови від 21 лютого 2020 року, Верховний Суд став на бік податкового органу, визнавши угоду фіктивною через відсутність доказів фактичного виконання робіт [16]. У цій справі платник податків не надав суду документальних підтверджень взаємодії з контрагентом (акти приймання-передачі, листування, технічні завдання тощо), що дозволило податковому органу обґрунтовано поставити під сумнів реальність операції.

Прецедентною також стала постанова Верховного Суду у справі № 640/18535/18 від 12 жовтня 2023 року, де Суд розглянув питання відповідальності платника податків за безпідставне вклю-

чення податкового кредиту за господарськими операціями з контрагентом, який не мав реальних виробничих потужностей [17]. Суд дійшов висновку, що наявність договору та актів виконаних робіт не є беззаперечним доказом реальності операції, якщо відсутні докази фактичного виконання договірних зобов'язань (наприклад, транспортні накладні, звіти про виконані роботи, трудові ресурси тощо).

У справі № 826/17705/16 Верховний Суд застосував принцип належної обачності у контексті податкових перевірок [18]. У постанові від 8 травня 2023 року Суд наголосив, що обов'язок платника податків щодо належної обачності не означає його беззаперечну відповідальність за дії контрагентів. Якщо платник податків вжив необхідних заходів для перевірки своїх партнерів (отримав виписки з ЄДР, перевіряв їхню податкову репутацію тощо), але контрагент згодом порушив закон, це не може автоматично означати фіктивність операції.

Проаналізовані судові рішення демонструють основні тенденції у застосуванні принципу належної обачності:

Посилення вимог до доказової бази. Судді дедалі частіше аналізують не лише формальні документи, але й фактичні обставини виконання угод. Доказами можуть бути реальні операційні активності, показники фінансової діяльності контрагента, наявність персоналу та матеріально-технічної бази.

Обмеження відповідальності платників податків за дії контрагентів. Судова практика поступово підтверджує, що добросовісний платник не може відповідати за недобросовісність іншого суб'єкта господарювання, якщо він вжив обґрунтованих заходів для перевірки його репутації.

Вплив міжнародних стандартів. В останні роки українські суди все частіше застосовують європейські підходи до оцінки належної обачності. Наприклад, використовується концепція «зваженого підходу» (balanced approach), коли оцінюється не лише формальна правова відповідність, але й фактичні економічні наслідки угоди.

Відсутність єдиної судової практики. Різні судові інстанції інколи ухвалюють протилежні рішення у подібних справах, що створює правову невизначеність для бізнесу. Тому є потреба у законодавчому закріпленні принципу належної обачності та уніфікації судового підходу.

Судова практика в Україні поступово формує правові підходи до застосування принципу належної обачності, проте залишається низка проблем, пов'язаних із правовою невизначеністю та різним трактуванням цього принципу судами. Відсутність єдиної законодавчої бази щодо належної обачності створює ризики як для платників податків, так і для податкових органів. Водночас судова практика свідчить про поступову імплементацію міжнародних стандартів у сфері податкового контролю, що є позитивним кроком у розвитку податкової системи України.

Відсутність чітких законодавчих норм щодо належної обачності в Україні створює ситуації, коли податкові органи можуть свавільно тлумачити поведінку платників податків та ставити під сумнів реальність господарських операцій. Як наслідок, у податковій практиці часто виникають ситуації, коли рішення контролюючих органів ґрунтуються не на конкретних доказах, а на припущеннях або сумнівних критеріях оцінки діяльності платників податків. Такий підхід суперечить принципу правової визначеності, який є одним із фундаментальних принципів правової держави.

Досвід європейських країн показує, що ефективне застосування принципу належної обачності сприяє зміцненню довіри між бізнесом і державою, що є важливим елементом стійкого економічного розвитку. Україна повинна наслідувати цей досвід та забезпечити нормативне закріплення досліджуваного принципу, що сприятиме стабільності податкової політики та зменшенню регуляторного тиску на бізнес.

З метою імплементації принципу належної обачності в Україні доцільно внести зміни до Податкового кодексу України, де мають бути визначені зокрема *обов'язки платника податків щодо належної обачності* (наприклад, платник податків повинен перевіряти правосуб'єктність контрагента (отримувати виписки з реєстрів, перевіряти фінансовий стан); отримувати документи, що підтверджують реальність господарських операцій (договори, акти виконаних робіт, транспортні документи тощо); зберігати належним чином документи, що підтверджують відповідність господарських операцій економічному змісту діяльності підприємства); *критерії оцінки правомірності господарських операцій* (до таких критеріїв можуть належати наявність достатнього обсягу доказів реального виконання операцій, відповідність діяльності контрагента його фінансовому стану, економічна обґрунтованість операції); *механізми контролю та доказування належної обачності в судових спорах* (встановлення чіткої презумпції добросовісності платника податків, яка означатиме, що в разі дотримання встановлених вимог щодо перевірки контрагентів та ведення господарської діяльності податковий орган не матиме підстав для безпідставного оскарження правомірності операцій).

Висновки. Закріплення принципу належної обачності на законодавчому рівні є необхідним кроком для вдосконалення податкової системи України. Його впровадження забезпечить підвищення правової визначеності у податкових правовідносинах, зниження корупційних ризиків у сфері податкового адміністрування, гармонізацію з міжнародними стандартами та європейським податковим законодавством, мінімізацію судових спорів між платниками податків і контролюючими органами.

Важливо також вдосконалювати судову практику щодо застосування принципу належної обачності, що сприятиме правовій визначеності та передбачуваності рішень у сфері оподаткування.

Зважаючи на світовий досвід, імплементація цього принципу стане основою для підвищення ефективності податкового регулювання та розвитку фіскальної політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко О.С. Адміністративна відповідальність за податкові правопорушення: проблеми доведення вини у судових процесах. *Актуальні питання податкового права*. 2022. № 3(45). С. 56–72.
2. Коваленко В.П. Історична еволюція податкової відповідальності в Україні. *Право та фіскальна політика*. 2019. № 5(42). С. 102–120.
3. Мороз В.П. Принцип належної обачності в податковому законодавстві й судовій практиці країн ЄС та України: порівняльний аналіз. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4(32), vol. 1. С. 203–210.
4. Литвиненко О.А. Роль належної обачності у сучасному податковому адмініструванні: зарубіжний досвід та українська перспектива. *Фінансове право*. 2021. № 2(58). С. 65–82.
5. Abgabenordnung (AO): Gesetz über die Abgabenordnung vom 01.10.1977 (BGBl. I S. 613). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/ao_1977.
6. Code des procédures fiscales (CPF). Version consolidée au 01.01.2024. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr>.
7. HM Revenue & Customs. Tax compliance and reasonable care: guidance for businesses. URL: <https://www.gov.uk/government/publications>.
8. Internal Revenue Service (IRS). Understanding tax compliance and penalties. URL: <https://www.irs.gov>.
9. Аналітичний звіт Державної податкової служби України щодо застосування принципу належної обачності у податковому контролі за 2022-2023 роки. URL: <https://tax.gov.ua>.
10. Гончаренко С. Вплив європейського законодавства на розвиток податкової відповідальності в Україні. *Вісник податкового права*. 2022. № 1. С. 102–120.
11. Гриценко О. Відсутність єдиного кодифікованого акту податкової відповідальності як фактор правової невизначеності. *Фінансово-правові аспекти податкової політики*. 2023. № 2(41). С. 56–72.
12. Постанова Верховного Суду у справі № 640/9875/22 від 15.07.2019 року [Електронний ресурс]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
13. Європейська комісія. Податкові реформи в країнах ЄС: аналіз найкращих практик. Брюссель, 2023.. URL: <https://ec.europa.eu/taxation>.
14. Постанова Верховного Суду у справі № 826/6821/13-а від 17 грудня 2020 року.. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93630530>.
15. Постанова Верховного Суду у справі № 200/5932/19-а від 27 квітня 2022 року.. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107759911>.
16. Постанова Верховного Суду у справі № 826/17123/18 від 21 лютого 2020 року.. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/87929522>.
17. Постанова Верховного Суду у справі № 640/18535/18 від 12 жовтня 2023 року.. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=114166402>.
18. Постанова Верховного Суду у справі № 826/17705/16 від 8 травня 2023 року.. URL: <https://opendatabot.ua/court/110772377-280e8f203f5996c801f631bce9b19fbd>.